

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN AYRIKSI EDEBİYATI

Ömer Ayhan

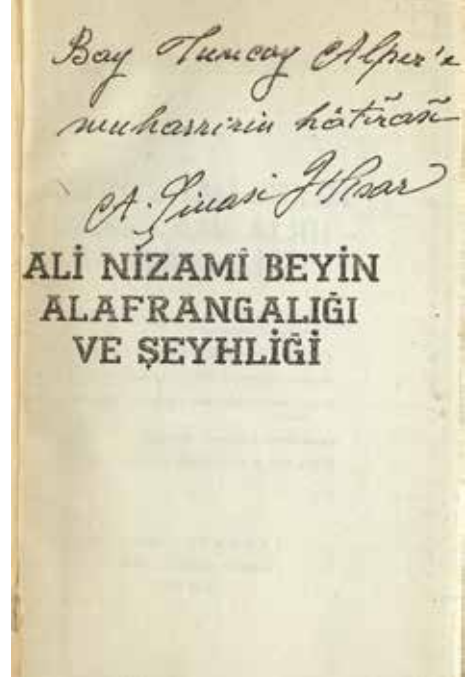
Abdülhak Şinasi Hisar'ın okuduğum ilk kitabı, aynı zamanda yazarın da yayımlanan ilk kitabı olan *Fahim Bey Ve Biz'in*, Varlık Yayınları'ndan çıkan üçüncü baskısıydı. Benim açımdan güzel bir tesadüf, o baskıda Yaşar Nabi Nayır'ın genişçe bir ön sözü vardı. Ön sözler genellikle eser üzerine bir şeyler söyler, okuru esere hazırlar. Yaşar Nabi Nayır farklı bir yol izlemişti; eserden ziyade yazar üzerine söz almıştı, üstelik yazarı iyi tanınmasına rağmen hakkında söylediklerinin pek azı kendi tanıklığına dayanıyordu. Daha ziyade başkalarının tanıklıkları ve rivayetlerle kotarılmış, okunması hayli keyifli, pek alışılmadık bir ön sözdü. Neden bu ön söz üzerine bir şeyler söyleyerek başladığımı açıklamalıyım. Bunun iki nedeni var. Esere dair hiçbir şey bilmeden yazarın sıradışı alışkanlıklarına dair (temizlik hastalığı, âdeta aristokratları çağrıştıran yaşam biçimi ve alışkanlıkları, hayata ve çevresine belli ölçülerde yabancılığı) bilgi sahibi olduktan sonra, *Fahim Bey ve Biz'i* okurken bu ayrık karakterin Abdülhak Şinasi ile kısmi benzerliği kafamı karıştırmıştı. İkinci romanı *Çamlıcadaki Eniştemiz* ve nihayet, çok sevdiğim yazardan okunacak bir şey kalsın diye yıllarca beklediğim, sonunda *Türk Dili* için yazmak üzere raftan çıkardığım *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı Ve Şeyhliği* de bana aynı hissiyatı verdi. Üç kitapta da kendisini anlatmıyor, buna kuşku yok. Ancak üç karakterin ve yazarın ortak noktası ayrık kişiler olmaları. Abdülhak Şinasi Hisar; yazdığı üç kurmaca metinde de çevresinde tanıdığı kişilerden yola çıktığını, isim ve mekânları değiştirmek suretiyle birtakım gerçeklerin üzerini örttüğünü söylüyor. Söylüyor diyorum ama belki

iddia ediyor dememiz de mümkün. Zira yazarın anlatıcılarının belirgin özelliği güveniliriz anlatıcı oluşları. Üstelik de bunu 1930'lu yılların ortasından başlayıp yapıyor. Türk edebiyatının ilk modernist yazarlarından biridir Abdülhak Şinasi Hisar. Bir ölçüde şanslıdır da. Yakın arkadaşı Ahmet Hamdi Tanpınar, seçkin bir eleştirmen ve akademi hocası olarak saygı görürken kurmaca eserleri yazarı, günlüklerinde isyana sürükleyen bir ilgisizlikle karşılaşmıştı. Özellikle dil ve edebiyat estetiği bağlamında Tanpınar'a yakın özellikler taşıyan edebiyat anlayışıyla Abdülhak Şinasi Hisar, belli bir ilgiyi hayattayken eserleri üzerinde toplayabildi.

Yaşar Nabi Nayır'ın, *Fahim Bey ve Biz'in Varlık* baskısında kendi gözlemlerinden ziyade yazara dair rivayetlerden yola çıkarak söz aldığını söylemiştim. Nayır, bilerek ya da bilmeyerek, yazarın anlatım biçimine çok uygun düşen bir ön söz kaleme almış. Bunu ancak

geçtiğimiz günlerde *Ali Nizami Bey'in Alafrangalı ve Şeyhliği*'ni okurken fark ettiğimi itiraf etmeliyim. Esere dair görüşlere geçmeden önce Abdülhak Şinasi'nin kurmaca eserlerinin türü üzerine bir şeyler söylemek isterim. Yazıldığı dönemde kafa karışıklığı yaratmış eserlerdir. Yazar ısrarla hikâye demiştir, o dönemde Batı'daki karşılığı 'Novella' olan uzun öykü nitelemesi bize yabancıydı. Şahsi görüşüm, Abdülhak Şinasi günümüzde yaşasaydı bu eserlere uzun hikâye manasında kullandığı hikâye başlığından da vazgeçer, muhtemelen 'anlatı' derdi. Abdülhak Şinasi, bir söyleşide kurmaca duygusunu fazla önememediğini söylemiş. Bunu biraz şaşırarak okuduğumu söylemeliyim. Tabii sözcükleri düz anlamında alırsak kafa karışıklığı yaratmaları mümkün. Zira birer antikurmaca örneği gibi duran üç kitabı da yazarın kurmaca üzerine uzun uzun düşünmeden ortaya koyabilmesi mümkün değildi. Yine bir tahminde bulunmak zorundayım, eserlerine hikâye derken bugünkü uzun öyküyü kastettiğini düşündüğüm gibi, insanın kendi başından geçen veya yakından bildiği konuları yazmasını daha sağlıklı bulan Abdülhak Şinasi'nin, kurmacayı biraz ehemmiyetsiz olarak edişini de tahkiyeyi ötelemesi olarak okuyorum. Abdülhak Şinasi Hisar'ı gerçek bir modernist kılan da daha o zaman bile az çok eskimiş diline rağmen, Sait Faik'in hemen sonrasında, uzun öykünün ve romanın sınırlarını bulanıklaştırarak ortaya koyduğu anti-kurmaca duygusudur. Üstelik bunu yaparken bir adım ileri gider. Üç eserinde de anlatı kahramanlarını (Fahim Bey, Deli Enişte ve Ali Nizami Bey) rivayetler ve eş dost yorumları ile anlatır. Kendi tanıklığı, Ali Nizami Bey'in son yılları hariç gayet sınırlıdır. Diyebiliriz ki bu muğlak tanıklıklar Ali Nizami Bey'i bir sarkaç gibi bir o yana bir bu yana çekiştirirken

biz okurlara düşen, gittikçe fazlaşan soru işaretleridir.

Ali Nizami Bey'in Alafrangalı ve Şeyhliği'ni okumaya karar verdiğimde, kitap üzerine bir inceleme yapmayı planlamıştım ama okuma esnasında düşüncem değişti. Hem kurmaca eserlerinde hem de yine kısmen kurmaca denilebilecek Boğaziçi anlatılarında ortak noktalar oldukça fazla. İniş çıkışları olmayan yekpâre bir anlatım biçimi var yazarın. *Ali Nizami Bey'in Alafrangalı ve Şeyhliği*, 1952'de yayımlandı. Kâğıt üzerinde yayımlanan son kurmaca eseri gibi gözüküyorsa da öyle değil. 1936'da, *Varlık*'ın iki sayısında "Bir Geçmiş Zaman Hikâyesi" başlığıyla kısa bir versiyonu çıkmış. Daha sonra 1950'de epey genişleterek *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika ettiriyor. Ve nihayet yeni ilavelerle eser 1952'de son hâlini alıyor. Bununla birlikte eserde içeriğe dair bir yenilik yaratmıyor bu ilaveler.

Şimdi *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı Ve Şeyhliği*'nden yola çıkarak yazarın dünyasına dair birkaç not paylaşacağım. Başta Namık Kemal olmak üzere Tanzimat yazarları, bir tür Romantizm duygusuyla doğayı âdeta bir ruh hatta bir bellek taşıyormuşçasına tasvir ediyorlardı. *İntibah*'ın girişi bu konuda tipik bir örnektir. Abdülhak Şinasi Hisar'da bu teşbih doğayla birlikte mekâna da sirayet ediyor. Canlı, şahsiyet sahibi köşklerden söz ediyor söz gelişi. Hatta bir hiyerarşi kurduğunu da söyleyebiliriz. Hikâyenin ana mekânı Büyükkada'dan söz ederken bir teşrifat sırasıyla dizili olduklarını söyler. Burada kuşkusuz adaların İstanbul'dan vapurla giderken sıralanışından ibaret değildir teşrifat ile ima edilen. Adaların büyüklüğü ve nihayet zenginliği de bir sıralamaya tabi tutulmuştur. İlk birkaç sayfa bir Büyükkada güzellemesidir. Ada, sanki bir tür kurtarılmış bölge, gizli bir cennet köşesidir. Orada havanın tüm hâlleri bir sihrin değişik parçalarıymışçasına betimlenir, herkes mutludur, kahkaha ve tebessümlerin çerçevelediği bir harikalar diyarı. Ali Nizami Bey'in adına ancak üçüncü sayfada rastlarız. (Hilmi Kitabevi'nden çıkan ilk baskıyı baz alıyorum, yeni baskılarda sayfa sayıları farklı olabilir- 1952.) Anlatıcı Nizam Caddesi'ndeki köşklerin kimlere ait olduğunu ve kimi mimari özelliklerini bizi ikna edici ayrıntılarla aktarır. Kimdir bu anlatıcı(lar). Zira üç kurmaca eserinde de anlatıcı konumu birbirine benzer. Tıpkı Proust'un ciltlere yayılan devasa anlatısındaki gibi pasif anlatıcılardır bunlar. Haklarında fazla malumat edinemeyiz, hiçbir zaman aksiyonun içinde yer almazlar. Bununla birlikte oldukça sıradışı gözlemcilerdir. Öyle ki eseri baştan sona kaplayan 'muazzam' dil kullanımının arkasında metni sürükleyen de görünürdeki pasif anlatıcıdır. Kuşkusuz Proust'tan alınmıştır bu yöntem. Abdülhak Şinasi Hi-

sar, Proust'tan çok etkilendiğini sık sık belirtmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısına Joyce, Beckett ve Kafka ile birlikte damgasını vuran Proust'un anlatıcısıyla yazarın anlatıcıları arasındaki bir başka benzerlik de üst sınıfa mensup, bir tür aristokrat hayatı yaşayan estetik karakterler olmalarıdır. *Fahim Bey ve Biz*'de anlatıcı bunu pek sezdirmez ancak diğer iki kitabın anlatıcıları 'Kayıp Zamanın Peşinde'ki Proust kahramanı ile benzeştir. Abdülhak Şinasi, edebiyatta mübalağayı seven bir yazar. Bunu bir kusur, bir ifrat olarak görenler olmuştur. Aklıma gelen iki isim Vedat Günyol ve Fethi Naci. Yazarın en güçlü yanı sözcükleri olan hâkimiyeti, Osmanlıca ağırlıklı sözcüklerle şiiri de aşan, (tıpkı Proust gibi) düpedüz müziğe ulaşan bir atmosfer kurabilmesidir. Yazarın (anlatıcının) dil üzerine görüşleri, esasen Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri kullanan bir kuşağın bakış açısını gösterir.

"Annem bu izaha iştirak etmeyerek, 'Ben paralize olmuş biliyorum' diyor ve yabancı kelimeler, o zamanda bile, aramızda açıyordu."

Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Mehmet Emin Yurdakul gibi yazarların 1915'lerde başlattığı dilde sadeleşme hareketiyle hiç ilgilenmediği, Servet-i Funun yazar ve şairleri gibi eski sözcüklere sığındığı görülüyor Abdülhak Şinasi'nin. Onlar kadar terkip kullanmıyorsa bile, tıpkı Tanpınar gibi, son ana kadar eski dile bağlı kalmıştır. Yazarın dünyasına, edebiyatına konu olan çevreye, geçmiş zaman insanlarına dikkat ettiğimizde, bunun yazarın yazgısı olduğunu söylemek gerekir. Abdülhak Şinasi Hisar, bu kitapları başka bir dil ile yazamazdı. Yazsaydı yeni sözcüklerle bu dünyayı ortaya koyabilirdi ama -onun çok sevdiği bir sözcüğü kullanayım- dilin 'musiki'si eksik kalacaktı. Fethi Naci, *Fahim Bey ve Biz*'i incelerken bir daha bir benzerinin yazılacağını sanmıyorum

demıştır. Bunu yazarın bütün eserleri için söyleyebiliriz. Samiha Ayverdi de anlatmıştır Boğaziçi'ni, üstelik dil anlayışı Abdülhak Şinasi'ye çok yakındır. Ancak Ayverdi'nin anlatılarında Hisar'ın dönüştürdüğü hatıraların yerini milliyetçi bir 'tarih' algısı alır. Daha yakın zamanda yazarı çok seven Selim İleri kimi denemelerinde yazarın izinden gider ancak İleri, üstelik öz Türkçeyle kotarıldığı için çok da yerine oturmayan bir pastişin ötesine geçememiştir. Abdülhak Şinasi Hisar'ın özellikle Boğaziçi anlatılarıyla şaşırtıcı bir benzerlik gösteren kitap ise kurmacadan ziyade özellikle yazarlarla yaptığı söyleşileri topladığı, alanında klasikleşmiş 'Diyorlar ki'nin yazarı Ruşen Eşref Ünaydın'a ait bir eserdir: *Boğaziçi Yakından*. Kitapta bir kurmaca duygusu varsa bile hayli sınırlıdır, Ünaydın hatıralarını kaleme almış, bununla birlikte tıpkı Abdülhak Şinasi gibi güçlü bir müzikaliteyle bir araya getirdiği sözcüklerle daha ziyade benzersiz bir mensur şiir ortaya koymuştur (1938).

Abdülhak Şinasi'nin mübalağayı sevdiğini söylemiştim. Ali Nizami Bey'in başından geçenler buna iyi bir örnek teşkil eder. Eser iki bölümden oluşur. Bölümler numaralandırılmıştır ve bir alt başlığa sahip değildirler ama ilk bölümü Ali Nizami Bey'in Yükselişi ve ikinci bölümü Ali Nizami Bey'in Çöküşü diye adlandırabiliriz. Biraz zorlamak istiyorum, ben kitabı Osmanlı İmparatorluğu'nun İkbal Günleri ve Hazin Sonu diye de okuyabileceğimizi düşünüyorum. Ali Nizami Bey'in bir miras yedi olduğunu az çok tahmin ederiz ama ancak çıldırarak ölmesinden önce, kitabın son sayfalarında bu bilgi bize kesinkes verilir. Anlatıcının çocukluğunda Nizami Bey orta yaşlı, har vurup harman savuran, güzel olan hemen her şeye düşkün, Klasik Batı Müziği meraklısı, köşkünde bir odası yabancı ve

üstelik isim yapmış Avrupalı ressamların tablolarıyla dolu, çapkın, iyi niyetli, bununla birlikte vaatlerini çoğunlukla unutup yerine getirmeyen, müsrif bir kumarbaz, evli ama sık sık başka kadınlarla ilişkiye giren havai bir kişiliktir. Çocukluğuna dair bir bilgimiz yoktur. Adının geçtiği ilk andan itibaren köşkünün zarafeti, zenginliği, içerideki eşyanın ihtişamına tanık oluruz. Aslında bir Mehmet Rauf romanından fırlamış, ince zevklere sahip bir züppedir. Baştan ayağa Tanzimat'ın çocuğudur. II. Abdülhamit Dönemi'nde ikbal günlerini yaşar. II. Abdülhamit Devri'nin, bir başka deyişle imparatorluğun son günlerinde, çok kısa sürede servetini yitirmiş, elden ayaktan düşmüş, akıl sağlığını yitirmiştir.

Abdülhak Şinasi bize daima geçip gitmiş bir devrin zihninde bıraktıklarını anlattı. Anlatılan hikâyeler eskiydi, anlatıcıları geçmişten ses veriyordu. Bunlar birer kusur değildir; birçok romancının, hatıra yazarının, tarhiçinin yapamadığını yapmış, dönemin âdetleri, mimarisi, eşya, giyim kuşam ve en önemlisi İstanbul'un 'halet-i ruhiyesi'ne dair benzersiz gözlemler yapmış ve bunu benzersiz bir üslupla ortaya koymuştur. Belki en büyük şansı Proust'u, sağlam Fransızcası sayesinde çarçabuk yakalamasıydı. Bu sayede bir eski zaman adamı olarak Türk edebiyatına tahkiyenin geri çekildiği, güvenilir anlatıcıların Henry James'in bakış açısı yöntemiyle aktardığı modernist 'hikâyeler' yazdı. Bunu gündelik dil ile yapama(z)dı ama tıpkı Tanpınar'ın birkaç kısa öyküsündeki gibi, 1950 Kuşağı'ndan önce ortaya koyabildi. Edebiyatımızda modernizm başlığını ele alırken yazarın eserlerine dikkatle bakmalıyız.